

Funkcióígés szerkezetek fordítása a szemantikai prozódia tükrében

Csorba Gábel

ELTE BTK FTT

gabriel.csorba@gmail.com

IV. Alkalmazott Nyelvészeti Doktorandusz
Konferencia

2010. február 05.

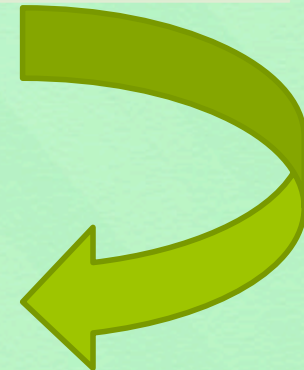
Terpeszkedő kifejezés vagy funkcióigés szerkezet?

Preskriptív

Deskriptív

Terpeszkedő
szerkezet

Funkcióigés
szerkezet

Igei névszó + funkcióige/névutó/vonzat

- Szintetikus vs. analitikus szerkezet
- Egyetlen igével vagy névszóval is helyettesíthető
bemutatásra kerül → bemutat
döntést hoz → dönt
- Tágabb értelemben:
 - Névutós szerkezetek
a foglalkozás keretében
a jó ügy érdekében
 - „Divatos” névutók
az ülést követően
a tárgyalás során
 - Vonzatos szerkezetek
ellenőriz vmit → ellenőrzést gyakorol vmi felett

Preskripció – a hagyományos nyelvhelyességi szakirodalom

- Dagályos, bombasztikus, szószaporító, bőbeszédű
- A magyar nyelvet „a tömörség, a szintetikus szerkesztésmód jellemzi”

(Bárczi 1975)

- Ha a **köznyelvben** az értelem megváltoztatása nélkül az egyszerű alakot lehet használni, erre kell törekedni

(Balázs 2001)

vitatkoztunk a kérdés fölött → vitatkoztunk a kérdésen

- Egyes névutóknak túl konkrét jelentése van:
rokonszenvet érez vkivel szemben

Nyelvművelő szakirodalom

- Idegen hatásra keletkeztek
- Nem hagyományossá állandósult
- Nincs szólás és stílusértékük
- Igei részük kiüresedett, nincs önálló jelentése

- Hagyományos használat
- Szólásszerűség
- Képszerűség
- Jelentést hordozó igei elem

SZUBJEKTÍV KATEGÓRIÁK

Szaknyelv

- A művelt köznyelvi normát felülírják a diskurzusközösség elvárásai, a regiszter- és műfajspecifikus norma
- Többtagú terminusok ↔ terminusértékű szerkezetek
bűnüldözési intézkedést foganatosít → ~~*bűnüldöz~~

Helyettesíthető egyszerű igével:

mások életét veszélynek teszi ki → *veszélyeztet*

Nem helyettesíthető:

magánindítványt tesz → ~~*magánindítványoz~~

(B. Kovács Mária)

A funkcióígés szerkezetek fordítása szakszövegekben

- Eredeti magyar szakszövegekben több a funkcióígés szerkezet mint a fordított szövegekben

(Heltai és Gósy 2005)

- Explicitáció – „gördülékenyebbé” teszik a szöveget – jelzik a szöveg szakmaiságát, könnyebben feldolgozhatók a szakember számára

competition → *élőhelyért folytatott verseny*

(Heltai 2007)

- Nyelvi panelekké váltak a mentális lexikonban, holisztikusan tároljuk és könnyebben hívjuk őket elő?
- Egyszerűbb alak = eltérő szemantikai prozódia?

Szemantikai prozódia I.

- Bréal (1897) – *jelentésátívelés (contagion)*, pozitív vagy negatív lehet
- Leech (1974) – reflected/collocative meaning
- Kollokációs jelenség – a szavak kihatnak egymásra és kölcsönösen módosítják egymás jelentését → a jelentés a szókapcsolat szintjén valósul meg
„az *éjszaka* szó egyik jelentése annak előfordulása a *sötét* szóval” (Sinclair 2004)
- Empirikus elemzést feltételez – objektivitás
- Korpusznyelvészeti megközelítés – nagy mennyiségű (annotált, reprezentatív) szöveg szükséges – csak így figyelhető meg általánosítások

Szemantikai prozódia II.

- Szerepe, hogy beillesse a lexikai egységet környezetébe (Sinclair 2004)
- Jelentés + pragmatikai hatás/funkció
- Átfedések a konnotáció fogalmával, de nem teljes egyezés → a konnotáció szó-alapú, a szem. prozódia felöleli a teljes lexikai egységet (ibid.)
urchin (gézengúz, csibész) - konnotáció
provide (shelter, food) – pozitív szem. proz., csak a számítógépes vizsgálatok után derült ki (20:20 hindsight – utólagos éleslátás)
- Gyakran az anyanyelvi beszélők sem érzékelik – elkerüli nyelvi intuíciónkat

Példák

- *Utterly (-): burned, confused, meaningless (Louw 1993)*
- *Bent on (-): conquering, mischief, revenge (ibid.)*
- *Set in (-): decay, bitterness, anarchy (Sinclair 1987)*
- *Cause (-): accident, damage, trouble (Stubbs 1996)*
- *In the case of (0): the distance runner*
*In the event of (-): a major disaster, unavoidable
nationalisation, company failure (Tognini-Bonelli 2002)*

* * * * *

- *Helyzet (-): furcsa, nehéz, lehetetlen (Balaskó 2006)*
- *Bánatot, halált, gondot okoz (-) vs. vigaszt, örömet szerez (+)*

Különváló szemantikai prozódiaák

- A nagyon gyakori szavak esetében:

build up (+) (tárgyas igeiként, humán ágenssel):

people build up organizations, better understanding

build up (-) (tárgyatlan igeiként, élettelen ágenssel, ergatívisz):

cholesterol, toxins, armaments build up

(Louw 1993)

- A grammatika és a jelentés összefügg egymással -
lexikogrammatikai kontinuum

„A nyelv szimbolikus. Egy jel csupán annyiból áll, amennyiben a jel használói megegyeztek. Egy jel jelentése nem az én saját (nem-szimbolikus) tapasztalatomon alapszik. A jelentések nem a fejünkben vannak, ahogy azt Hilary Putnam már számtalanszor hangsúlyozta. Egy jel jelentése abból áll, ahogyan egy diskurzusközösség tagjai használják azt. A jelentés nem az agyunkban található, hanem az emberek közötti szimbolikus interakcióban.

(Teubert 2008)

A 2S3C-modell (és elemzési módszer)

- A lexikai egység belső struktúrájának modellje (Sinclair 1996, 1998, 2004), a kölcsönös választás (*co-selection*) elve alapján
- 2S3C-modell (Römer 2005):
a kölcsönös választás 5 kategóriája:

Semantic prosody

Semantic preference

Core

Collocation

Colligation

- **Mag** – kötelező
- **Szemantikai prozódia** – kötelező – a lexikai egység pragmatikai funkcióját határozza meg
- **Szemantikai preferancia** – elhagyható – a lexikai egység „preferált” szemantikai kategóriáit (mezőit) határozza meg
- **Kollokáció** – elhagyható - a lexikai egység szavainak együtt-előfordulása nem több mint 4 közbeékelődő szóval
- **Kolligáció** – elhagyható - a grammatikai választások együtt-előfordulása

Csak akkor tudjuk teljességében használni az adott lexikai egységet, ha ismerjük az összes komponensének paramétereit → e paraméterek kölcsönhatása eredményezi az egység jelentését és funkcióját

Kölcsönhatás: 1. példa (Partington 2004)

- A szemantikai prozódia és performancia kölcsönhatása:

Lexikai mag	Szemantikai prozódia	Szemantikai preferencia	Példa (kollokáció)
Undergo (1)	(-)	Változás	a historic transformation, dramatic change
Undergo (2)	(-)	Gyógyulás	brain surgery, medical treatment
Undergo (3)	(-)	Tesztelés	examination, security vetting
Undergo (4)	(-)	Kényszer	must, forced to, required to undergo

Kölcsönhatás: 2. példa (Louw 1993)

Lexikai mag	Szemantikai prozódia	Szemantikai preferencia	Példa (kollokáció)
Fine (1)	(+)	Szakma	a fine actress
Fine (2)	(+)	Tárgy, anyag	a fine sword, fine china
Fine (3)	(+)	Műalkotás	a fine painting
Fine (4)	(-)	Rokonsági viszony	a fine mother
Fine (5)	(-)	Társas kapcsolat	a fine friend
Fine (6)	(-)		a fine woman, a fine greeting

Szemantikai prozódia és fordítás

- Hamis barátok:

impressive (+): achievement, talent, dignity, gains...

impressionante (-): áremelkedés, merényletet kísérel meg

incite (-): racial hatred, moral hazard, violence...

incitare (+) = bátorít

(Partington 1998)

Kutatási kérdések

1.) Vajon a szavak egymás közötti kapcsolata mellett van-e a szókapcsolatoknak is további szemantikai prozódiaja (továbbágyazódik-e még nagyobb egységekbe, vagy a szemantikai prozódia csak a szókapcsolat szintjén mutatható ki)?

bemutatásra kerül

2.) Vajon a szinonim egyszerű és funkciógés szerkezeteknek eltérő szemantikai prozódiaja van-e (ha a szintetikus és az analitikus szinonimákat felcserélem, megváltoznak-e a 2S3C-modell komponensei?)

bemutat → bemutatásra kerül

3.) Fordítás során megmarad-e a szemantikai prozódia vagy módosul?

- Nyelvhelyességi megállapítások – hiányzik az objektív valóság alap
- Empirikus vizsgálatokra van szükség
- Van-e jelentésbeli, stilisztikai, gyakorisági különbség a szinonim analitikus és szintetikus alakok között?
- Szemantikai prozódia – tág értelmezése

A teljes 2S3C-modell – kivéve a kolligációt

A korpusz

- Párhuzamos korpusz (416 423 szövegszó)
- Nem annotált – jelentés
- Nem reprezentatív – ReSource Info hírportál (egyetlen forrás)

www.resourceinfo.hu

- Magyarról angolra, széles szakmai nyelvhasználatot lefed (ingatlan, turizmus, kiskereskedelem)
- Magyar fordítók is, anyanyelvi lektor
- Tesztkorpusz – Magyar Nemzeti Szövegtár (reprezentatív) <http://corpus.nytud.hu/mnsz/>

Módszerek

- Előszerkesztés: Salkie (1999) és Farkas (2008) utasításait követve:
 - *txt* formátum
 - HunAlign mondatszegmentálás és párhuzamosítás (egyenlő számú mondat mindkét alkorpuszban) (Varga et. al)
 - R programnyelv – tabulátor elhelyezése minden mondat között
- ParaConc - párhuzamosítás

Elemzés

- Zimányi (2005) által felsorolt leggyakoribb funkcióigek
- Első öt leggyakoribb funkcióiige és az azokkal használt leggyakoribb funkcióiígés szerkezetek
- Manuális elemzés által – az öt kiválasztott funkcióiígés szerkezet szinonim szintetikus megfelelői

Funcióiígés szerkezet	Szinonim ige/névszó
Egyeztetés folyik/folytat	egyeztet
Irányába hat	eredményezhet
Tulajdonát képezi	tulajdona
Érdeklődés mutatkozik/ érdeklődést mutat	érdeklődik
Tevékenységet végez	tevékenykedik

Elemzési folyamat

- A funkcióigés kifejezések elemzése a párhuzamos korpuszban
- A funkcióigés kifejezések kontroll-elemzése a MNSZ-ban
- A szinonim egyszerű igei alakok elemzése a párhuzamos korpuszban
- A szinonim egyszerű igei alakok elemzése a MNSZ-ban
- A funkcióigés kifejezések fordításának elemzése a párhuzamos korpuszban

Eredmények – funkcióigék szem. prozódiája

- Egy adott regiszterben más szemantikai prozódiája lehet egy adott lexikai egységnek mint az általános köznyelvben *építkezés, előkészület, rekonstrukció folyik (ReSource)* *élethalálharc, szócsatározás, büntetőeljárás folyik (MNSZ)*
- Egyértelmű szem. prozódia mindkét korpuszban *segítséget, értéket, megoldást...kölcsönt, hitelt, szolgáltatásokat nyújt*
- A *mutat* funkcióige gyakran jelenik meg mellékmondathatárokon mindkét korpuszban – talán a funkcióigés szerkezetek kihatnak az aktuális tagolásra is

A funkcióigés szerkezetek és szinonimáik szem. prozódiaja

- Ötből kettőnél észlelhető eltérés a szemantikai prozódia terén
 - 1.) *irányába hat (+): javulás, növekedés, racionális gazdálkodás...irányába hat*
eredményezhet (-)
drágítást, tumultusokat, feszültséget, bizalomvesztést
eredményezhet
 - 2.) *érdeklődés(t) mutat/mutatkozik (+)*
élénk, komoly, megkülönböztetett, heves...
érdeklődik (0): a projekt, operaéneklés, hasznosítási lehetőségek...iránt

- A szemantikai preferencia terén jelentkező különbségek:

*tevékenységet folytat: szakmai minősítés
nagykereskedelmi, termelő, információszerzési,
házi orvosi...tevékenységet folytat*

*tevékenykedik: hely és időtartam
a határon túl, a Márvány utcában, 200
helyen...tevékenykedik*

régóta, 2001 óta, heti 36 órát...tevékenykedik

A funkciógés szerkezetek és fordításaik

- A korpusz túl kicsi volt
- Tendenciák:

irányába hat – lead to, result in, act to

érdeklődés mutatkozik – idiomatikus: sell like hotcakes, catch the eye of..., és cselekvő szerkezet: show interest...

Összegzés

- Gyakrabban változik a szemantikai preferencia mint a prozódia
- A szemantikai preferencia változásai gyakran eredményeznek változásokat a szem. prozódiában is
- Nyagyobb és reprezentatív regiszterspecifikus párhuzamos korpusz kellene
- Lemmatizált és annotált korpusz
- Statisztikai elemzés (addig még mindig szubjektív értékítéletek)
- Többtényezős vizsgálatra van szükség (a teljes 2S3C-modell)
- Halmozott eltolódások – kvázi-helyesség, nem természetes (szak)nyelvhasználat

A: On the day that my marriage happened...

B: Excuse me, marriages don't happen, they take place. Accidents may happen.

A: As I was saying, on the day that my marriage happened...

**KÖSZÖNÖM A
FIGGYELMET**

Irodalom

- Balázs G. 2001. *Magyar nyelvhelyességi lexikon*. Budapest: Corvina.
- Balaskó M. 2006. Cím nélkül. Elhangzott: *MANYE kerekasztal-beszélgetés a kollokációkról*, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 2006. november 6.
- Barlow, M. 2003. *ParaConc – A Concordancer for Parallel Texts*©. Build 2.69.
- Bán Z. (főszerk.). 2009. ReSource Ingyatlan Info©. www.resourceinfo.hu
- Bárczi G. 1975. A magyar nyelv jelleme. *Magyar Nyelv*. 71. évf. 3. szám. 257-268.
- B. Kovács M. 1999. A funkcióigés szerkezetek a jogi szaknyelvben. *Magyar Nyelvőr*. 123: 388-94.

- Bréal, M. 1897. *Essai de Semantique*. Paris: Hachette.
- Farkas A. 2008. *Aligning Texts with HunAlign*. <http://www.proz.com/translation-articles/articles/2176/>
- Heltai P. 2007. *Fordítás, relevancia, feldolgozás*. Elhangzott a XVIII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferencián, Budapesten, 2008. április 3-án.
- Heltai P., Gósy M. 2005. A terpeszkező szerkezetek hatása a feldolgozásra. *Magyar Nyelvőr*. 129. évf. 4. szám. 473-487.
- Leech, G. 1974. *Semantics*. London: Penguin.
- Louw, B. 1993. Irony in the Text or Insincerity in the Writer? The Diagnostic Potential of Semantic Prosodies. In: Baker, M., Francis, G., Tognini-Bonelli, E. (eds.) *Text and Technology, In Honour of John Sinclair*, Philadelphia/ Amsterdam: John Benjamins. 157-176.

- Partington, A. 1998. *Patterns and Meanings, Using Corpora for English Language Research and Teaching*, Philadelphia/Amsterdam: John Benjamins.
- Partington, A. 2004. Corpora and Discourse, a Most Congruous Beast, In: Partington, A., Morley, J., Haarman, L. (eds.), *Corpora and Discourse, Proceedings of CamConf 2002*, Frankfurt: Peter Lang. 1-14.
- Römer, U. 2005. *Progressives, Patterns, Pedagogy: A Corpus-Driven Approach to English Progressive Forms, Functions, Contexts, and Didactics*. Philadelphia/ Amsterdam: John Benjamins.
- Salkie, R. 1999. *Preparing Pairs of Texts for ParaConc*. http://www.mshs.univ-poitiers.fr/Forell/cabal/manuels/prep_par.htm
- Sinclair, J. M. (ed.) 1987. *Looking Up: An Account of the COBUILD Project in Lexical Computing*, London/Glasgow: Collins ELT.

- Sinclair, J. M. 1996. The Search for Units of Meaning. *Textus* Vol. 9, No. 1. 75-106.
- Sinclair, J. M. 1998. Large Corpus Research and Foreign Language Teaching. In: de Beaugrande, R., Grosman, M., Seidlhofer, B. (eds.) *Language Policy and Language Education in Emerging Nations*. Stamford: Ablex. 79-86.
- Sinclair, J. M. 2004. *Trust the Text, Language, Corpus, and Discourse*. London: Routledge.
- Stubbs, M. 1996. *Text and Corpus Analysis: Computer-Assisted Studies of Language and Culture*, Oxford: Blackwell.
- Teubert, W. Hozzászólás a *Corpora* on-line korpusznyelvészeti fórumon, 2008. 08. 16-án. (<http://gandalf.aksis.uib.no/corpora/sub.html>)

- Tognini-Bonelli, E. 2002. Functionally Complete Units of Meaning Across English and Italian. In: Altenberg, B., Granger, S. (eds.), *Lexis in Contrast, Corpus-Based Approaches*, Philadelphia/Amsterdam: John Benjamins, 73-96.
- Varga D., Németh L., Halácsy P., Kornai A., Trón A., Nagy V. 2005. Parallel corpora for medium density languages. In: *Proceedings of the RANLP 2005*, pages 590-596.
- Váradi T. et al. 2005. Magyar Nemzeti Szövegtár. <http://corpus.nytud.hu/mnsz/>
- Zimányi Á. 2006. Analitikus szerkezetek – funkcióigés formák. In: Dróth J. (szerk.) *Szaknyelv és szakfordítás – Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális kutatási témáiról (2005-2006)*. Gödöllő: Szent István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar. 40-47.
- Váradi T. et al. 2005. Magyar Nemzeti Szövegtár. <http://corpus.nytud.hu/mnsz/>